

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ*

“Ο,τι συμβαίνει στα έργα της Ιταλικής, αλλά και της γαλλικής Αναγέννησης, διαπιστώνεται και στα έργα της κρητικής παραγωγής, που αντανάκλουν ως ένα βαθμό τις Ιταλικές προσπάθειες. Γιατί, όπως είναι γνωστό, με την κυκλοφορία των Ιταλικών λογοτεχνικών κειμένων στις βενετοκρατημένες ελληνικές χώρες και με τα συχνά ταξίδια των Ελλήνων στην Ιταλία γίνονται γνωστά τα έργα αυτά, καθώς και τα όμοιοί τους, στις ελληνικές χώρες. Μια προσπάθεια μάλιστα παρατηρείται σε ορισμένες ελληνικές περιοχές για τη δημιουργία τοπικής τραγικής τέχνης. Οι προσπάθειες όμως είναι άσυντόνιστες και διασπασμένες. Ο ποιητής της Έρωφίλης λ. χ. έδωσε αληθινή ποιητική πνοή στο έργο του και μετρίασε την αγριότητα του προτύπου του, της *Orbecche* του Giraldi. Και όμως άλλοι συγγραφείς τραγωδιών, μολονότι μεταγενέστεροί του, δεν προάγουν το είδος πέρα από το σημείο που ο Χορτάτζης, ο ποιητής της Έρωφίλης, το είχε οδηγήσει. Οι ποιητές όλων αυτών των θεατρικών έργων, ξένων και ελληνικών, δεν έχουν τις περισσότερες φορές τη δύναμη να διεισδύσουν μέσα στην ψυχή των ήρώων τους και να τους έμψυχώσουν. Λείπουν από τα έργα τους οι δραματικές συγκρούσεις και η αληθινή δράση. Και αν κάποτε παρουσιάζονται τέτοια στοιχεία, ή τύχη μάλλον τα κάνει να προβάλλουν. Την έννοια του «τραγικού ενδιαφέροντος» δε θα την ανακαλύψουν παρά οι Γάλλοι τραγικοί του 17ου αιώνα και ιδίως ο Ρακίνας. Με τρόπο έντελως άφελη ξεχωρίζουν οι συγγραφείς του 16ου Ιταλικού και γαλλικού αιώνα τη «δράση» από τη διήγηση. Γι' αυτούς δράση δεν είναι παρά διήγηση διαμοιρασμένη σε διάφορα πρόσωπα. Έργο του τραγικού ποιητή θεωρείται να παρουσιάση άπάνω στη σκηνή τη μεγάλη κακοτυχία ενός ανθρώπου, κακοτυχία που προέρχεται ή από την τύχη ή από τη σκληρότητα ενός βασιλιά. Κι' αυτός ακόμη ο έρωτας στις τραγωδίες αυτές είναι κάτι βιασμένο, κάτι τερατώδες. Μόνο οι «ποιητικές εκφράσεις», που τόσο τις αγα-

πούν οι συγγραφείς αυτοί, ανακουφίζουν το θεατή από τα τρομερά θεάματα. Συχνό είναι και το μελοδραματικό στοιχείο στα έργα αυτά. Οδηγούμαστε έξ' άλλου στην έξουθενωση του ήρωα, χωρίς να προϋπάρξη κανένας άγώνας του, χωρίς να διαπιστώσωμε την παρουσία καμιάς ελπίδας στην ψυχή του.

Χαρακτηριστικό είναι πού οι τραγικοί ποιητές δε βρίσκουν έντελως νέες υπόθεσεις. Σπάνια πάλι μεταφράζονται αυτούσιες Ιταλικές ή αρχαίες τραγωδίες. Οι τραγικοί ποιητές έκμεταλλεύονται παλιότερες παραδόσεις ή άντλούν από την Ιστορία. Καθώς γράφει ο Lanson στη μελέτη του για την Ιστορία της γαλλικής τραγωδίας (1) μιλώντας συνάμα γενικότερα και για την τραγωδία της Αναγέννησης, το γεγονός δεν παράγεται άπάνω στη σκηνή άπλως κάποιος το μεταφέρει εκεί. Η τραγωδία είναι πού πολύ λυρική ποίηση. Είναι ακόμη γεμάτη από πολλούς και υπερβολικά μακρούς μονολόγους, από διηγήσεις, περιγραφές και χορούς.

“Όπως είπα, μόνο ή γαλλική κλασική τραγωδία, οι τραγωδίες του Corneille και του Ρακίνα θα άπαλλάξουν το είδος από τα βασικά του αυτά έλαττώματα και θα παραστήσουν με ψυχολογική ακρίβεια και διαίσθηση τις συγκρούσεις του ήρωα με τον έαυτό του ή με τον ήθικό νόμο και θα δώσουν ζωή και αληθοφάνεια στην τραγωδία.

“Αν λοιπόν τα έλαττώματα αυτά της τραγωδίας προβάλλουν στα τραγικά έργα του 16ου γαλλοίταλικού αιώνα—και θα έξαφανιστούν μόνο με την παρουσία του Ρακίνα και των συγχρόνων του Γάλλων τραγικών—θα ήταν αλήθεια υπερβολικό να κρίναμε με άυστηρά κριτήρια τα ελληνικά θεατρικά δημιουργήματα της εποχής και, ειδικώς στην περίπτωση μας, την κρητική τραγωδία και την έπιβίωσή της—γιατί, άς το πούμε από τώρα—έπιβίωσή της είναι ή τραγική ποίηση του Πάτρου Καταίτη. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνούμε πώς έπίδραση τυχόν εϋνοϊκή από την τραγωδία

* Συνέχεια άπ' το προηγούμενο και τέλος.

(1) *Esquisse d'une histoire de la tragédie française*, Paris 1927.

τοῦ Ρακίνα ἦταν ἀδύνατη στή σχετικά ἀπομακρυσμένη Ἑλλάδα. Ἐπειτα, καθὼς ξέρομε, ἀκόμα καὶ σὲ χώρες ποὺ εἶχαν στενότερη ἐπαφή μὲ τὸ γαλλικὸ πνεῦμα, ὅπως ἡ Ἰταλία, ἡ ἐπίδραση τοῦ Ρακίνα τὰ χρόνια αὐτὰ ἦταν ἀγνωστή.

* *

Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἔχωμε μιὰ ἄμεση γνωριμία μὲ τὰ ἴδια τὰ κείμενα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν στὸ δημοσίευμα τοῦτο καταγράφω πρῶτα - πρῶτα μερικοὺς στίχους ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ ποίημα τοῦ Πέτρου Κατσαίτη, τὸν «Κλαθμὸ Πελοποννήσου» (μέρος β'). Ἐρρηκεῖ μ' αὐτοὺς ὁ ποιητὴς τὸ Ἀνάπλι γιὰ τὴν συμφορὰ του, τὴν ἀλωσὴ του δηλ. ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἀναθυμᾶται τὰ καλιότερα χρόνια τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς εὐημερίας :

Μὰ ἐγὼ σοῦ λέγω, Ἀνάπλι κουρσομένο,
 πῶς ἦσονται καὶ πῶς καταστημένο
 650 τῶρα σὲ βλέπω καὶ πολλὰ τρομάζω
 καὶ μέσα δὲ τὴν καρδιά σ' ἀναστεινάζω.
 Τ' ἀφεντικὰ παλάτια, οἱ ἄλλοι τόποι,
 ὅπου τοὺς ἐστολίζαν ἄξιοι ἀνθρώποι,
 ἴσοο καματερὴ ὥσαν καὶ σκόλη,
 655 δικοὶ καὶ ξένοι ἐκαμαρώναν ὅλοι.
 Ποῦ εἶν' ἡ ἀφεντιά τῶν Βενετσιάνω,
 ὅπου ἔφρονε εἰς τὰ παλάτια ἀπάνω ;
 Ποῦ εἶναι οἱ μινιστροὶ, οἱ ἄββοκάτοι,
 πόρχοντανε οὐχὲν εἰς τὸ παλάτι ;
 οἱ καβαλλιέροι ποῦ ὄσαν σὶ τὸ παζάρι,
 660 ποῦ σόκαναν στολὴ κι' ὄριο καμάρι ;
 οἱ καβαλλιέροι, γιάξιοι Βενετσιάνοι,
 ὅπου οὐδ' ἄνταν τῆς τιμῆς στεφάνι ;
 Ποῦ ἔναι οἱ ἀρχόντες οἱ φημισμένοι
 καὶ οἱ πραγματευτάδες γιάξιωμένοι,
 665 πόστέκαν στὰ ἄμορφα τὸν ἀργαστήρια
 κ' ἐγιόμιζαν χρυσὰ τὰ παρεθύρια ;
 Ποῦ οἱ τεχνίτες εἶν' οἱ προκομμένοι ;
 Ὅλοι δακλαβώθησαν οἱ καημένοι.
 Μὰ ποῦ ἔναι οἱ ἀρχόντισσες οἱ γιάξες,
 670 ποῦ σ' ἐγυρίζαν μὲ τιμὴ καὶ τάξες,
 πόβγαίνασι κ' ἐπαινοῦσαν πᾶσα σκόλη
 μὲ τοὺς δικούς τους ὄξου σὶ τὸ περβόλι ;
 Ποῦ εἶν' οἱ κορασιὲς οἱ τιμημένες,
 γεύγοντες κι' ἀγγελοκαμωμένες ;
 675 οἱ κοπελλιὲς ποῦ μάσκαρες ἐβάναν
 κ' ἐκάναν τοὺς ἀνθρώπους κ' ἐξεχάναν
 ἀπὸ τὰ κάλλη ποῦ ἔχαν τὰ περίσσα ;
 Τώρα κι' αὐτὲς αὐτὰ τὰ λημονήσα.
 Ποῦ εἶν' οἱ κωμωδιὲς καὶ τὰ φρεστίνια,
 680 ποῦ ἐκάναν τῆς ξεφάντωσης τὴν φτήνια ;
 γιδμορφοὶ νέοι ποῦ τὸ μύσκο ἐρραΐναν
 ὅθεν ἐστέκασι κι' ὅθεν διαβαΐναν,
 μ' ἄμορφες φορσοῖες ποῦ ἐστολίζαν
 τοῦ λόγου τους καὶ ἐσέταν ἐφουμίζαν ;
 685 Ποῦ εἶν' ἐκείνη ἡ πλήθια μπεκκαρία,
 ποῦ εἶναι ἡ φτηνὴ σου πεσκαρία,
 ὅπου ἔχαν δ.π. ἠθελε γυρέψει
 τὴν δρεξὴ ὀλωνῶν γὰ θεραιπέψη ;
 Τὰ κωρικὰ καὶ τ' ἄλλα τὰ ἀφήνω,
 690 γιὰ τὴν λόγια θέλω νὰ κοντύνω.

Ἀπ' ὅλα ἔμεινες ὑστερημένο
 — οἱ Τούρκοι σοῦ τὰ ἐπήραν — κουρσομένο.
 Ὅλες αὐτὲς τὶς χάρες τὶς ἐγδύθης,
 ἀσούσουμο περίσσα ἐκαταστήθης.
 695 Ἐπάψαν οἱ χάρες σου κ' ἐτελειώσαν
 καὶ τῶν δακρῶν τὰ γέλια τόπο ἐδῶσαν.
 Μὰ ἀγροικῶ ποῦ κλαῖς κι' ὅπου θρηνᾶσαι
 καὶ μὲ βουβὴ λαλιὰ παραπονᾶσαι.
 Οἱ στραῖτες, τὰ παζάρια, οἱ ἐκκλησιὲς σου,
 700 οἱ πόρτες σου κι' ὄλες οἱ κατοικιὲς σου
 καὶ τὰ στενὰ θλιμμένα ἀντιλαλοῦσι,
 μὲ ἀναστεναγμὸ μοιρολογοῦσι.
 Ὅλα σοῦ φαίνεται κι' ἀναζητοῦσι
 τὶς χάρες ποῦ ἔχασι καὶ τὶς θρηνοῦσι.
 705 Μὰ φαίνεται μου, ἀκούγω νὰ λυπᾶσαι
 κ' εἰς τέτοιον τρόπον νὰ παραπονᾶσαι.
 Καί, φαίνεται μου, λέγεις : «Κύριέ μου,
 Θεέ μου, ποιητὰ καὶ πλαστουργέ μου,
 συμπάθιο σοῦ ζητῶ ν' ἀποκοτήσω
 710 τὴν πορραπὸνέσή μου νὰ μιλήσω».

Ἀπὸ τὴν τραγωδία Ἰφιγένεια θὰ παραθέσω μερικοὺς στίχους ἀπὸ τὴν πρώτη πράξη (13-82). Μιλεῖ ὁ Ἀγαμέμνωνας στὸ Δοῦλο του. Θὰ τοῦ ἀναθέσῃ νὰ πάη στὸ Ἄργος γιὰ νὰ καλέσῃ τὴν κόρη του τὴν Ἰφιγένεια, ποῦ θέλει νὰ τὴν θυσιάσῃ στὴν Αὐλίδα. Ἀλλὰ προτοῦ κάμῃ λόγο ὁ Ἀγαμέμνωνας γιὰ τὴν ἐπιθυμία του αὐτὴ στὸ Δοῦλο, μακαρίζε τοὺς ταπεινοὺς ἀνθρώπους καὶ ἰδιαίτερα τὸν ἴδιο τὸ Δοῦλο του, ποῦ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ πολλὰς φροντίδες ποῦ ἐκείνον σὰ βασιλέα τὸν σκοτίζουν καὶ τὸν κάνουν δυστυχισμένο. Ἴδου τὰ λόγια του :

Ἦξευρε πῶς τὴν τύχη σου περίσσα τὴν ζη-
 [λέγω
 καὶ γιὰ πολλὰ καλότυχο ἐκείνονε πιστεύγω
 15 τὸν ἀνθρώπον ποῦ ἔς χαμηλὴν κατάστασιν γεν-
 [νᾶται
 κι' ἀπὸ φροντίδες ὑψηλὲς ποσῶς δὲν τυραν-
 [νᾶται.
 ὦ ! πόσο καλορίζικη ζωὴ λογιάζω πάλι
 ἔνους ξωχωρῆτη ταπεινοῦ μὲ δίχως ἐγνοίαν
 [ἄλλη !
 Αὐτὸς τὴν ὥρα ποῦ θεωρεῖ τὸν ἥλιο ν' ἀνα-
 [τείλῃ
 20 καὶ ζωγραφίζει τὰ βουνὰ μὲ τὸ χρυσὸ κοντύλι,
 ἢ μὲ τ' ἀλέτρι του τῆς γῆς τὸ στήθος τῆς ἔσ-
 [σοκίσει
 ἢ τάχα τὸ περβόλι του προθυμερὰ ποτίζει
 ἢ τὸ κοπάδι στὴν βουσκὴ κ' εἰσὲ λιβάδι ὀδεύ-
 [γει
 ἢ μὲ ταπείνωσιν πολλὴν τὸ δένει καὶ κουρσοῦγει
 25 ἢ τὴν φλογέρα παίζοντας χαιρέται πᾶσα μέρα
 καὶ συρογυλίζει μὲ γλυκὸ σκοπὸν του τὸν ἄερα
 ἢ στὸν ἠοικίον ἐνὸς πυκνοῦ πλατάνου ἀναγαλ-
 [λιάζει
 τῆς ποθητῆς του τὴν καρδιά καὶ σὲ χαρὰ τὴν
 [κραίσει
 ἢ σὲ γλυκὸ μουρμουρισμὸ μᾶς βρύσης κρον-
 [σοιλλένης
 30 τὴν ποθυμίαν τῆς δίψας του ποτίζει τὸ ἄ-
 [φρονιμένης.

Κ' ἔτσι περῶν χαιράμενος, γιὰτι ποτέ του ἄ-
 [κόμη
 δὲν ξεύρει ὑπερηφανείας καταραμένη γνώμη.
 Δὲν χρεῖζει μεγαλότητες, σὶὸν τοῦ δὲν τίς
 [βάνει,
 μηδὲ καὶ σκοφληκας ζηλειᾶς ποτέ του δὲν τὸν
 [πιάνει.

35 Γιὰτι σὲ τόπους χαμηλοὺς δὲν εἶναι μαθημένη
 ποτὲ νὰ κάνη κατοικιὰ τοῦτ' ἢ καταραμένη.
 Μὰ πλούσιος 'ς τούτη τὴν πτωχεῖα κρατεῖται
 [καὶ κωνχάται,
 οὔτε φαρμάκι σὶὸ πιότ' ποτέ του δὲν φοβᾶται.
 Κι' ὅταν ἴσ' ἀγκάλες τίς γλυκεῖες τῆς Θέτης
 [ἀποσώνη

40 Ἀπόλλωνας καὶ τὰ μαλλιά τὰ χρυσομένα χῶ-
 [νη,
 σπονδάζει σὶὴν καλύβα του κι' αὐτὸς κι' ὄκ
 [τὰ λιβάδια
 ξεδιάζει καὶ σὶὴν μάνδρα του σφαλίζει τὰ κο-
 [πάδια
 καὶ βρίσκει τὴν γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιὰ
 [του ἀντάμι
 σὶὸ σπῆτι πῶπλεξεν αὐτὸς μὲ βοῦρλα καὶ κα-
 [λάμι.

45 Κι' ἀπὴς πτωχὰ δειπνήσουσι, μὰ μὲ χαρὰ με-
 [γάλη,
 κοιμᾶται καὶ δροσίζεται σὶὴν σπλαχνικὴ τὸ ἄγ-
 [κάλη.
 Κ' ἔτσι περῶν καὶ χαιρεται δίχως καημὸ καὶ
 [κρίση
 περίσσια καλορίζικη τὴν ἐδική του ζήση.

Ἦ πλῆσια καλορίζικη ζωὴ κι' ἀναπαμένη,
 50 καὶ νὰ ὄσον καὶ σιὸν βασιλεῖς ἔτσι χαριτω-
 [μένη!

Κ' ἐγὼ ὁ καημένος σήμερον νὰ μπόρουνα νὰ
 [φθάξω,
 νὰ μπόρουν μὲ τίς βρωσες σου τὴν ζάχαρη
 [ν' ἀλλάξω,
 τὰ καθαρά σου τὰ νερά μὲ τὰ γλυκὰ πιότ' αἰ
 [μου

ἢ καὶ μὲ τὸ στρωσίδι σου ἔτοῦτα τὰ δικά μου
 55 ἢ μὲ τὰ ρῶσα τὰ πτωχὰ τὰ καταφραγεμένα
 τὰ κόκκινά μου πὸν φορῶ, τὰ παραχρυσω-
 [μένα
 νὰ μπόρουνα τὸ σκῆπτρο μου ν' ἀλλάξα σὶὸ
 [ραβδί σου
 καὶ τὴν δική μου ἐξουσιὰ μὲ τὴν κατὰστασή
 [σου.

Γιὰτι καλύτερα πτωχός, μοῦ φαίνεται, εἶχα ζήσει
 60 παρὰ σὲ τέτοιο κίνδυνο, παρὰ σὲ τόση κρίση-
 ἔτοῦτη μου τὴν ἐξουσιὰ νὰ βλέπω φορτωμένη
 σὲ τόσα βᾶσανα πολλὰ νὰ ν' μεταμορφωμένη.

Ὁ Δοῦλος ἀπαντᾷ :

Ἐγὼ πιστεύω, γνωστικὸ καὶ ἄξιε βασιλιά μου,
 νὰ τὸ θυμᾶσαι πὸς θνητὸς εἶσαι παρὰ καλλιὰ
 [μου.

65 Καὶ ξεύρεις πὸς πᾶσ' ἄνθρωπος ἀπὸ μικρὸ
 [παιδάκι
 τὸ μέλι πάντα γεύεται σμικτὸ μὲ τὸ φαρμάκι.
 Θωρεῖς τὸ ἡμέρας τὸ λαμπρὸ φῶς τῆς νὰ τὸ
 [κονκλώνη
 ἢ γύκτα μὲ τὸ σκοτεινὸ μαγνάδι πὸν ξαπλώνει
 κι' ὄκ τὴν γαλήνη ἔπειτα βλέπομε θυμωμένη

70 τὴν θάλασσα, ἀπὸ ἡμερῆ νὰ γίνετ' ἀγριωμένη
 κ' ἔπειτα τοῦ καλοκαιριοῦ τὴν ζέση ν' ἄ-
 [κλονθάη
 κρύος χειμῶνας καὶ δριμύς, τὴν ζέσην νὰ
 [χαλάη.

Τέτοιας λογιῆς γιάσυστατη Τύχη πάντα γυρεύει
 καὶ ὄρες τὰ γέλια τῆς χαρᾶς μὲ κλάματα ἀν-
 [τιμεύει.

75 καὶ ὄρες τὴν ἀνάπαψη τὸ ἀγάπης τὴν ταρά-
 [ζει,
 μὲ τὸν μεγάλον θόρυβον τῆς μάχης συχναλ-
 [λάζει
 κι' ὄρες τὰ πλούτη τὰ πολλὰ, τίς δόξες τίς
 [μεγάλες
 τίς μεταλλάζει σὲ πτωχεῖα κ' εἰσὲ περίσσεζ ζά-
 [λες.

Ἐτοι ἢ Τύχη πάντα τῆς ἐδῶ τὴν γῆς γυρίζει
 80 τοὺς κακορίζικους θνητοὺς καὶ τοὺσε τυραν-
 [νίζει.

Μὰ πέ μου, βασιλέα μου, τί νὰ τὸ θέλημά
 [σου
 γιὰ νὰ δουλέψω ὡς πιθυμῶ τὴν ὑψηλότητά
 [σου :

Δὲν πρόκειται νὰ ἀξιολογήσω αἰσθητικὰ
 τὰ κείμενα πὸ μὲ ἀπασχολοῦν. Ὅπως δὲ
 ποτε ἐντελῶς φανερὸ εἶναι πὸς τὸ πα-
 ραπάνω κομμάτι τῆς τραγωδίας «Ἰφιγένεια»
 εἶναι λογοτεχνικὰ πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ
 ἀπόσπασμα τοῦ ποιήματος «Κλαθμὸς Πε-
 λοποννήσου».

**

Ἄξιζει, νομίζω, νὰ παραθέσω καὶ ἓνα
 τρίτο κομμάτι, παρμένο τοῦτο ἀπὸ τὴν ἄλλη
 τραγωδία τοῦ Κατσαίτη, τὸ «Θυέση». Βρι-
 σκόμαστε σὶὴν τετάρτη πράξη, ἐκεῖ δπου ὁ
 Μαντατοφόρος ἀντικρῶζει τὸ παλάτι τῶν
 Ἄτρειδῶν.

Ὦχου ! καὶ νὰ ἦτον ἄνεμος τόσος πὸν νὰ ἔχη
 [χάση
 νὰ μ' ἀσηκώση ἀπὸ τὴν γῆς εἰούτη, νὰ μὲ
 [πάση
 καὶ νὰ μὲ πάγη σὲ μακρὸν τόπον, ὅπου τὸ φῶς
 [μου
 οὔτε πλέα τὸν ἦσκιο τῆς νὰν τόνε βλέπω ὄμ-
 [πρὸς μου

5 γῆ ἓνα νέφαλο πυκνὸ καὶ καταμανοισμένο
 νὰ μὲ κονκλώση, ὀλότελα νὰ μ' ἔχη σκεπα-
 [σμένο
 νὰ μὴν θωροῦν τὰ μάτια μου τοῦτο τὸ βου-
 [λιασμένο
 παλάτι τὸ βασιλικὸ τὸ τρισκαταραμένο.
 Τῶν προδομάτων κατοικιὰ, τῆς πιβουλιᾶς εἰ-
 [κόνα,

10 σιασίδι τῆς σκληρότητας καὶ τὸ ἀπονιᾶς λι-
 [μιῶνα,
 πὸς δὲ φουσκώνει ἢ θάλασσα νὰ σῶση νὰ σὲ
 [πνίξη
 καὶ πὸς ἢ γῆς δὲν σκίζεται κάτω νὰ σὲ ρου-
 [φήξη !

Γιὰτι δὲν εἶναι τὸ πρεπὸν θεοιὰ νὰ κατοικοῦσι
 τόσο σκληρὰ σὲ ἐσένανε, οὔτε ποτὲ νὰ ζοῦσι,

15 γιατί τρομάρα κι' ἀσπλαχνιά ἐγένηκε μεγάλη
 ο' εἰς, ὅπου τὰ μάτια μου ὁμοια δὲν εἶδαν
 [ἄλλη.

Ἦ κατοικία παράνομη, μὲ αἵματα βαμμένη!
 Ὅκ τὸν καιρὸν τοῦ Τάνθαλου ἔτσι εἶσαι μα-
 [θημένη.

Δ'. Ο ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ὅπως εἶπα, ὁ Πέτρος Κατσαΐτης ἔμεινε στὴν Κρήτη δύο τουλάχιστο χρόνια. Ἀφοῦ μάλιστα περιηγήθηκε τὸ νησί καὶ εἶχε καὶ ἐνδιαφέροντα λογοτέχνη, εἶναι φυσικὸ νὰ δεχτοῦμε πὼς τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσῃ τὰ προϊόντα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας τῶν παλιότερων αἰῶνων, προϊόντα ποῦ θὰ κυκλοφοροῦσαν χωρὶς ἄλλο πλατύτατα στὴν Κρήτη. Ἴσως μάλιστα καὶ νὰ εἶδε καὶ παραστάσεις κρητικῶν θεατρικῶν ἔργων. Ἀλλὰ καὶ ὅταν, ἐλεύθερος πιά ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία, ξαναγύρισε στὴν πατρίδα του τὴν Κεφαλληνία, βρέθηκε σὲ περιβάλλον ὅπου ἦταν κιόλας γνώριμα τὰ λογοτεχνικά ἔργα τῆς Κρήτης, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς Κρητικοὶ πρόσφυγες, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς πατρίδας τους ἀπὸ τοὺς Τούρκους, βρῆκαν καταφύγιο καὶ ἀλλοῦ βέβαια, ἀλλὰ κυρίως στὰ Ἐφτάνησα, ποῦ ἦταν βενετικὴ κτήση. Μαζί τους μάλιστα εἶχαν φέρει καὶ τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῶν πατριωτῶν τους.

Ἐχοντας λοιπὸν ὁ Κατσαΐτης μιὰ τόσο μεγάλη ἐξοικείωση καὶ μὲ τὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα τῆς Κρήτης, ἀφοῦ χρόνια εἶχε ζήσει ἐκεῖ, καὶ μὲ τὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή της, δὲν εἶναι καθόλου περίεργο ποῦ ἔγραψε τὶς τραγωδίες του σὲ γλῶσσα ποῦ δὲν ἀπομακρύνεται πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν κρητικὴ διάλεκτο. Βέβαια γλῶσσα τοῦ Πέτρου Κατσαΐτη δὲν εἶναι ἄδολο τὸ κρητικὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα, γιατί πολλὰ ἔφτανησιώτικα γλωσσικὰ στοιχεῖα πέρασαν σ' αὐτήν. Ὅπως δὲ ἴσως ἀναμφισβήτητο εἶναι πὼς τὸ γενικώτερο χρῶμα της εἶναι σὲ πολλὰ σημεῖα κρητικόν.

Διαπιστώνεται μάλιστα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τῶν ποιημάτων τοῦ Κατσαΐτη μιὰ περίπτωση πολὺ ἐνδιαφέρουσα. Ἡ κρητικὴ λογοτεχνία, μισὸ αἰῶνα ἀφοῦ εἰσήγαγε, ἐξακολουθεῖ ἀναμφισβήτητα νὰ ἐπηρεάζη τὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή. Μὲ τὸν «Κρητικὸ Πόλεμο» τοῦ Ἀνθίμου Διακρούση, ποῦ κι' αὐτὸς μιμεῖται κρητικὸ πρότυπο, τὸν «Κρητικὸ Πόλεμο» τοῦ Μπουνιαλῆ, εἶναι μάλιστα καὶ Ἐφτανησιώτης, ἔχομε μαρτύριο κρητικῆς λογοτεχνικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀκτινοβολίας, ἀλλὰ σὲ χρόνια ποῦ δὲ βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὸ μεγάλο γεγονός τῆς ὑποταγῆς τῆς Κρήτης στοὺς Τούρκους (1669). Μὲ τὰ λογοτεχνικά ἔργα τοῦ Πέτρου Κατσαΐτη, καὶ ἐννοῶ κυρίως τὶς τραγωδίες του, βλέπομε ξεκάθαρα τὴν ἀκτινοβολία αὐτὴ νὰ ξεπερνᾷ

καὶ τὴ δεύτερη ἀκόμα δεκαετία τοῦ 18ου αἰῶνα.

Τὸ γεγονός αὐτὸ τῆς κρητικῆς ἀκτινοβολίας, ποῦ παρατείνεται κατὰ τὴ σημερινὴ μας διαπίστωση μέσα στὸ 18ον αἰῶνα, ἐρχεται νὰ ἐνισχύσῃ τὴ γνώμη ὅσων πιστεύουν πὼς ἂν ἡ Κρήτη δὲν ἔπεφτε τὸ 1669 στὴν ἐξουσία τῶν Τούρκων, θὰ μπορούσε νὰ ὑψώσῃ τὴ λογοτεχνία της σ' ἀνώτερα ἀκόμη ἐπίπεδα καὶ νὰ συντελέσῃ ὥστε κάποια λογοτεχνικὴ ἀκμὴ νὰ προβάλλῃ καὶ σὲ καθυστερημένες ὡς τὴν ὥρα ἐκείνη στὸ λογοτεχνικὸ πεδίο ἑλληνικῆς χώρας. Παράλληλα τὸ ὄργανο τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, τὸ κρητικὸ ἴδιωμα, θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ κοινότερο λογοτεχνικὸ ὄργανο καὶ θὰ βοηθοῦσε ἔτσι τὴ λύση τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος.

Θὰ μπορούσε νὰ διατυπωθῇ ἡ ἀντίρρηση πὼς στὸν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ, τὸ δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, σὲ μιὰν ἐποχὴ δηλαδὴ πολὺ λίγο πρόσφορη γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς ἀληθινῆς ποίησης, δὲ θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ προβάλλουν ποιητὲς ἀξιόλογοι⁽¹⁾, ποῦ καλλιεργώντας μιὰ ποιητικὴ γλῶσσα νὰ δώσουν λύση στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Στὴν ἀντίρρηση αὐτὴ πρέπει νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα: Πρῶτα-πρῶτα οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες δὲν ἦταν φυσικὸ νὰ ἐπηρεάζωνται ἐντελῶς ἄμεσα ἀπὸ μιὰ γενικώτερη κατεύθυνση, ποῦ θὰ ἔφτανε στὸν τόπο τους μὲ κάποια φυσιολογικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη χρονικὴ καθυστέρηση. Οἱ Ἕλληνες, στὴν περίπτωση μάλιστα μιᾶς μεγαλύτερης ἀκμῆς καὶ ἐπίδρασης τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, θὰ μπορούσαν νὰ ζήσουν ὡς ἕνα βαθμὸ μὲ κάποια αὐτάρκεια, μὲ τὰ δικά τους δηλαδὴ λογοτεχνικά δημιουργήματα, ποῦ χωρὶς ἴδιως τὴν τουρκικὴ κατάκτηση τῆς Κρήτης θὰ μπορούσαν νὰ ἐπιτύχουν ἀνώτερα ἀπὸ τὰ γνωστὰ λογοτεχνικά τους ἐπιτεύγματα. Καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ μιὰ συντονιώτερη καὶ πλατύτερη χρονικὰ καὶ τοπικὰ λογοτεχνικὴ δημιουργία στὴν Ἑλλάδα. Ἐπειτα, ἔχω τὴ γνώμη πὼς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα δὲ θὰ λυόταν ἄμεσα ἀπὸ τοὺς ποιητὲς, σημαντικοὺς ἢ ὄχι. Ἡ καθιέρωση μιᾶς γλώσσας σὰ γλῶσσα κοινῆς μέσα σ' ἕνα ἔθνος γίνεται τελικὰ ἀπὸ τοὺς πεζογράφους λογοτέχνες καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς ποιητὲς. Οἱ πεζογράφοι ποῦ θὰ προσερίζονταν γιὰ ἕνα τόσο σημαντικὸ ἔργο θὰ ἔπαιρναν σὰν ἀφετηρία μὲν ἄχα τὴν ποιητικὴ γλῶσσα· θὰ τὴν ἐπλούτιζαν μὲ ὅσα ἀκόμα θὰ χρειαζόνταν στοιχεῖα γιὰ νὰ γίνῃ κοινὴ γραφομένη καὶ ἔτσι αὐτοὶ θὰ ὀδηγοῦσαν στὴ λύση τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. Στὴν περίπτωση ποῦ ἡ κρητικὴ λογοτεχνία θὰ ἀποτελοῦσε γιὰ τὸ ἑλληνικὸ πνευματικὸ σύνολο μιὰν ἀληθινὰ ζωντανὴ παράδοση θὰ μπορούσαν οἱ συγ-

(1) Πβ. ὅσα ἔγραψε τελευταία ὁ καθηγητὴς κ. Λίνος Πολίτης (Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση τόμ. 4 [1949], σ. 91-2).

γραφείς του νεοελληνικού διαφωτισμού στη δεύτερη πενήκονταετία του 18ου αιώνα να έπαιρναν σ' α ν ά φ ε τ η ρ ί α στο γλωσσολογικό τους έργο το ιδίωμα εκείνο που θα τό είχε κάμει πιο προσιτό, πιο αγαπητό, πιο επιβλητικό ή πλατύτερη τοπική και χρονική ακτινοβολία της κρητικής λογοτεχνίας.

Τά πράγματα, όπως είναι γνωστό, δέν ακολουθήσαν μια τέτοια πορεία. Ή κρητική ποίηση μπορεί να έπηρέασε έν μέρος μερικούς ποιητές και να άσκησε κάποια γοητεία σε όρισμένους διανοουμένους, όμως για τη μεγάλη μάζα τών λογίων του έθνους έμενε άγνωστη γή. Χρειάστηκαν γι' αυτό επίμονες και σκληρές προσπάθειες αργότερα για να κατακτήσωμε ή να ξανακατακτήσωμε τό λογοτεχνικό λόγο, που μια πρώτη φωτεινή

του ανάλαμπη γνωρίσαμε με την άκμή της κρητικής λογοτεχνίας. Έργο παράλληλα της έρευνας ύπήρξε ήδη από τόν περασμένο αιώνα να ανασύρη από τη λησμονιά τη λογοτεχνική αυτή δημιουργία της Κρήτης, καθώς και τη συνέχειά της στα Έφτάνησα, να τη μελετήσει και να τη γνωρίση βαθύτερα, συνειδητοποιώντας έτσι μια πνευματική κληρονομία που τιμά τη λογοτεχνική προσπάθεια του έθνους μας¹.

Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ

1. Τά τρία κείμενα του Κατσαίτη που με άπασχόλησαν στο άρθρο τουτο σύντομα κυκλοφορούν σε έκδοση που ετοιμάζω με εισαγωγή, σχόλια και γλωσσάριο στη σειρά τών εκδόσεων του έδω Γαλλικού Ίνστιτούτου.

ΝΥΦΙΑΤΙΚΟ

Έγχειρες άλαφρόλουστη
στο φλογισμένο χῶμα
τό σμιλεμένο οῶμα,
τά ξέπλεκα μαλλιά.

Κι' ήρθε μι' άνάσα' μάτωσε
τά τραγανά σου χείλη
και σ' εΰρηκε τό δείλι
γερτή σε μι' άγκαλιά.

Σε ραΐναν τά δαφνόφυλλα
και τό δροσάτο άγέρι,
σε τραγουδοῦσε, ταΐρι
μέ τη νεροσυρμή.

Δειλή ψυχή, σε κάρφωσα
σ' ένα κρουστό καλάμι
και στο θυλό ποτάμι
σοῦριξα τό κορμί.

ΦΘΙΝΟΠΩΡΙΝΟ

Άπόψε μ' ένα τριξίμο βαθύ
σφάλισ' ή θύρα,
καρδιά μου' κι' ήρθε μπρός σου να σταθεΐ
βουβή μιὰ Μοΐρα.

Έξω τ' άγέρι δίνει τό ρυθμό
στο γέρο μύλο
και νά! που κιόλας έπεσε χλωμό
τό πρώτο φύλλο.

Κι' εγώ' σα νάμαι πέτρα από καιρό
στην κάμαρά μου,
σκυμμένος σε μιὰ λήκυθο, μειρω
τά δάκρυά μου.

ΚΩΣΤΑΣ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

